

הלל והודאה בחנוכה

- פרק א - ההתמודדות עם תרבות יוון
 פרק ב - שמונת הנרות
 פרק ג - "על נר חנוכה"
 פרק ד - הלימוד מתרבות אומות העולם
 פרק ה - עצמאות ישראל

פרק א - ההתמודדות עם תרבות יוון

"נר חנוכה, איש וביתו"¹. יש לשאול: מדוע הדגישו חז"ל שמצוה זו תלויה דוקא בבית, ולא באדם המדליק? כך גם מפורש ברמב"ם², שרק בעל הבית הוא עצמו המדליק נרות עבור כל נפשות ביתו, ולא שהם מדליקים איש איש עבור עצמו. יתרה מזאת, קבעו חז"ל ש"נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין"³ – כלומר: זהו דין שבבית. אדם שאינו נמצא בביתו בשעה הראויה להדלקת הנר ממנה שליח שידליק עבורו בביתו, ואיננו מדליק בכל מקום אחר שנמצא בשעה ההיא (במשרד או במסעדה). הרי שעניין ה"בית" עקרוני למצוה זו⁴.

מסביר מרן הראי"ה: "היוונים בקשו לא רק לעקור את עם ישראל ממעמדם החומרי, כי אם לעקור את תכונת החיים שישראל מודיעים בעולם... הטהרה והצניעות, המטרה הראשית בחיי המשפחה, ואחריהן ימשכו יתר המדות והדעות הישראליות. [את] זה שנאו היוונים, וראו בזה צר ואויב לתרבותם הם, שהעמידו לנס [את] עליצות החיים והנאותיו הגופניות והדמיוניות, על כן היתה שנאת היוונים רבה מאד לתורת ישראל... בחיי המשפחה מוכר האור העברי, הטוהר והצניעות, (האמן) [האימון ההדדי] וכל המדות המסתעפות מזה לטובה, ניכרים לשם ולתפארת בכל בית בישראל המתנהג ע"פ דרכי התורה והמצוה"⁵.

1. שבת כא ע"ב.
2. הל' חנוכה פ"ד, ה"ב.
3. שבת כב ע"א.
4. עיין טוב רואי לשבת, עמ' 206, שהביא כן בשם האדר"ת, ודייק זאת עפ"י כת"י אוקספורד של התלמוד.
5. עיז איה. שבת. פ"ב. ז.

דברי מרן על מרכזיות עניין הבית היהודי למצוות חנוכה מקבלים סיוע משני מדרשים. הראשון מספר: "תנו רבנן, בימי מלכות יוון הרשעה גזרו על ישראל שכל מי שיש לו בריח בתוך ביתו יחקוק עליו שאין לו חלק ונחלה באלוהי ישראל. מיד הלכו ישראל ועקרו בריחים מבתיהם... ונהגו בדבר זה שלש שנים ושמונה חדשים"⁶. במדרש אחר אמרו: "וכל כך למה [גזרון]? כדי שלא יהיה לישראל כבוד ולא רשות [צניעות]. כי כל הרוצה ליכנס, נכנס בין ביום ובין בלילה [כי] בטלו כל דלתות בתיהם ולא היו יכולים לא לאכול ולא לשתות ולא לקיים מצוה עם נשותיהם, בשביל גנבים ולסטים ופריצי יוונים, ולא היו רואים שינה בעיניהם לא יום ולא לילה"⁷. מדרשים אלו הוזכרו ב"אגרת השמד" שב"אגרות הרמב"ם"⁸.

כיון שהגזירה היתה על קדושת הבית היהודי, קבעו חז"ל מצוה זו דווקא בסמוך לבית היהודי. היוונים התנגדו לצניעות ולקדושה, ופיארו את היופי של הגופניות. ידוע שהיוונים השקיעו רבות בבריאות הגוף: עסקו באתלטיקה, בספורט, באולימפיאדות וכו'. כן פיתחו את תרבות הפיסול, בה ישנה הדגשה רבה על יופי הגוף. היהודים שנרתעו מהגופניות (יש פוסקים האוסרים עשיית פסל אפילו לנוי) עוררו אצל היוונים זעם ושאט נפש. התמודדות רעיונית זו בין שתי הגישות ממשיכה עד ימינו אנו.

פרק ב - שמונת הנרות

כתב הרב: "המאורות הפרטיים שצריכים להאיר באומה [הם] אור התורה, אור הנבואה, אור החכמה, אור הצדק, אור הגבורה, אור השמחה, אור החסד, אור האהבה וכיו"ב. רק טרם הוכרה התכלית העליונה של החיים, נראים לנו האורות הרבים והפרטיים כאילו הם דברים נפרדים"⁹.

הרב מנה וספר שמונה מיני אור. שמא מספר זה בא בכוונה תחילה לסמל את שמונת נרות החנוכה? אם רצה הרב רק לציין דוגמאות לסוגי אור, מדוע לא הסתפק בשתיים-שלוש דוגמאות?

6. אוצר המדרשים, מהר"א איזנשטיין, עמ' 192.

7. שם, עמ' 189.

8. מהר"א הגר"א קאפח, עמ' קיב.

9. עין איה, שבת, פ"ב, כד.

הבקיאים במינוחים הקבליים יודעים לייחס כל אחד משמונת האורות הללו לשמונת הספירות, מחכמה ולמטה ("צדק" הוא מלכות).

פרק ג - "על נר חנוכה"

יש להבין מדוע ניסחו חז"ל את הברכה בלשון יחיד "להדליק נר חנוכה", ולא ברבים: "להדליק נרות חנוכה"? לא יספיק לנו לומר שעיקר המצוה הוא רק נר אחד ("נר איש וביתו"), כי גם בית שמאי וגם בית הלל מהדרים להדליק נרות לפי מספר הימים, ולא שינו את נוסח הברכה.

עונה מרן הראי"ה, שהברכה באה כאשר מכירים כי כל נטיה ונטיה מהאורות הנ"ל נעזרת ע"י חברתה, והאור הרוחני ניזון משיתוף פעולה של כל הכחות יחדיו. וכך לשונו: "ולפעמים הפירודים [של שמונה אורות חיוביים הנ"ל] מביאים ג"כ סכסוכי דעות. יש שנוטה לאחד המאורות ביותר, ונדמה לו שמי שנוטה אל חברו הוא ממעט צביונו של אותו המאור החביב עליו, ושהוא מכיר ביותר ביקרתו... אבל הפירודים ג"כ לא יהיו קיימים לעד, שהרי כל זמן שיש פירודי דיעות, אין הקדושה מתבססת בעולם. ועיקר הברכה היא ברכת השלום, והיא תתקיים בעתיד בהיות ההכרה ברורה לכל כי כל המאורות הפרטיים הכל הוא נר אחד! על כן לא 'נרות' של חנוכה נאמר בברכה... כי אם 'נר' של חנוכה" ¹⁰.

בדרך הנ"ל חניך הרב את בני התורה לנהוג בסובלנות לבעלי דעה השונה משלהם. "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם" ¹¹. כתב על כך מרן: "יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא ייבנה כי אם ע"י צביון אחד בדעות ותכונות. אם כן כשרואים ת"ח חוקרים בחכמה וע"י המחקר מתרבים צדדים ושיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והיפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמתי אי אפשר שיבוא לעולם כי אם דוקא... שיתראו כל הצדדים וכל השיטות שיש בחכמה, ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל דבר לפי ערכו, מקומו וענינו. ואדרבה, הענינים הנראים כמיותרים או כסותרים, כשמתגלה החכמה האמתית לכל צדדיה, יראו שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים... דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק, ודעת ה' ויראתו ואהבתו, ואור תורת אמת. 'ת"ח מרבים שלום בעולם' מה שהם מרחיבים מבארים ומילדים דברי חכמה חדשים... כולם יכירו שכולם, גם ההפכים

10. ש.ס.

11. ברכות סד ע"א.

בדרכיהם ושיטותיהם כפי הנראה, המה כולם לימודי ה'... 'אל תקרי בניך אלא בונייך'¹². הבנין יבוא מחלקים שונים, והאמת של אור העולם ייבנה מצדדים שונים, משיטות שונות, שאלו ואלו דברי אלוקים חיים"¹³. מו"ר הרב שמואל דביר השווה את התופעה לתזמורת שיש בה משתתפים רבים: כלי נשיפה, כלי הקשה, כלי מיתרים ועוד. אם יחסר אחד מהם – תיפגם הנעימות של המנגינה.

כלי החנוכיה מלמד על אחדות כל שמונה הנרות, כל תכונה ותכונה בפני עצמה. מתוך כך תתבסס הקדושה בעולם. לכן באה לשון יחיד – "נר" – בנוסח הברכה.

פרק ד - הלימוד מתרבות אומות העולם

ההתמודדות נגד תרבות יוון העמידה לנו בעיה, שלא היתה כדוגמתה בגלויות שקדמו לה. תרבות יוון נראית באופן חיצוני משוכחת והגונה. המהר"ל¹⁴ הגדיר שתרבות יוון היא ניסיון התמודדות כנגד השכל. וכלשון הזוהר¹⁵: "דקריבין לאורחא דאורייתא". היו ביניהם פילוסופים ורופאים. חלק מחכמיהם אף כתבו ספרים על תיקון המידות. היה קשה לעמוד נגד הפיתוי. על תרבות זו כתב רבי יהודה הלוי בשיריו¹⁶, שיש לה פרחים ולא פירות.

על ההצלה מתרבות זו עלינו "להודות ולהלל לשמך הגדול"¹⁷. מרן מבאר את ההבדל שבין הודאה להלל: "ההלל הוא על צד הטוב שישאר לעד לישראל דוקא ע"י פגישת המכשול העצום, החוזק הגדול של אמיתת האמונה כשיוצאת אל הפועל דוקא במה שהדעות הרעות מתפשטות מאד, עד שרבים יבהלו משאתן [לשון 'שאת'] וידמו שהן מבלעות את אמונת ישראל. וכאשר למרות כל אלה קמנו ונתעודד, ודבר אלוהינו יקום לעולם, הרי דגלם של ישראל וקרנם מתרומם. וגם מה שאותם הקנינים, שהם טובים לשמש את אור האמתי של התורה, נלקחו מאוצר הפגישה היונית, מאותם 'דקריבין לאורחא דמהימנותא', נצרפו ונטהרו באש דת של תורת אמת להסיר מהם כל סיגיהם ובדיליהם. זאת היא טובה עליונה, שמאת ה'

12. ש.ס.

13. עין איה, ברכות, פ"ט, שסא.

14. נר מצוה, עמ' יא.

15. ח"ב, רלו ע"א.

16. שירי ציון, הוצ' מחברות לספרות, עמ' 15.

17. "על הניסים".

היתה זאת להכין הכל להיטיב באחרית. ו'ההודאה' היא על ההצלה הזמנית, מהחרב שהיה עלול לבוא אז על ישראל מידי רשע של היונים, לולא ה' שהיה לנו"¹⁸.

למדנו מדבריו שהרווחנו בכפליים מהמפגש עם המכשול העצום. ראשית, שהאמונה שלנו נתחזקה ע"י לחץ הנסיון. נכללת בזה ההוראה שלא לסמוך על המוחש בלבד, כמו שציין הרמב"ן¹⁹: "היינו צריכים לחסום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי [אריסטו] היווני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו". לפעמים בשל מתח נפשי ולחץ של כוח המתנגד לאדם, הוא יוצא מחוזק יותר. הדבר דומה לזריקת חיסון: ע"י הכנסת חומר שלילי ומורעל לתוך הגוף האדם מתגבר יותר²⁰.

תועלת שניה יש בזה, שלקחנו מתרבות יוון פרטים שהם טובים ומועילים גם עובר הקודש שלנו. לרעיון זה הוסיף הרב ציצים ופרחים, בביאורו על "לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים". אחרי שמבאר הרב שבכל דור ודור יש לנו מלחמה נגד "התנשאות התגברות הרוח היווני", מוסיף הרב: "אף גם זאת השקיפו [חז"ל] כי לא רק הרע נקבל, מפגישה זו של רוח יון החודר במשכנות יעקב, עד שאין לנו כלל לשמוח על מציאותו. כי אם כך היא מדתו של מקום [השי"ת] ב"ה בהנהגת עולמו בכלל, והנהגתו עם ישראל בפרט, כי כל אותם הדברים המתנגדים ונראים רעים במציאותם, הם עצמם גורמים לפאר יותר את כח הטוב והאמת. על כן הפגישה היונית כשתגמור מהלכה להכנע כולה מפני הדר כבוד ה' שהוא מעוזם של ישראל, עוד תשמש עם כל כחותיה להוסיף פאר ועצמה לתורת אמת ולגדל שם ה' אלוהי ישראל בעולם, יפיותו של יפת תיקבע באהלי שם, להרחיב ולשכלל לפאר ולרומם עוזה של תורה ויראת ה' טהורה"²¹.

חזר מרן לבאר זאת כשהרצה דברים בחנוכת הבניין של בית מדרש למורים "מזרחי" (בשנת תרצ"ג)²²: "הגמרא²³ אומרת שעל החכמה היוונית נגזרה גזירה 'ארור אשר ילמד את בנו חכמה יונית'. אולם נאמר שם שעל חכמה יונית לבד נגזרה הגזירה, אבל לא על לשון יונית. 'לשון יוני לחוד, חכמה יונית לחוד'²⁴. דברי חז"ל עמוקים ואין להבינם כפשוטם.

18. עולת ראייה, ח"א, עמ' תלו-תלו.

19. פירושו לויקרא טז, ח.

20. כך כתב הרב בעניין הסחירות שבין התורה והמדע: "ההסברה הפנימית... יתרומם עוד יותר בכל מקום שנמצא כח סותר, שאנו מתעוררים להתגבר על ידו". אגרות הראי"ה, ח"א, עמ' קסג.

21. עין איה, שבת, פ"ב, יג.

22. מאמרי הראי"ה, עמ' 476-478. הדברים נרשמו ע"י אחד השומעים.

23. ב"ק פב ע"ב.

24. שם פג ע"ב.

הכוונה ב'לשון יוונית' אינה אך ורק לפירושו של מלים יווניות, אלא זה גם נכנס בתכונות של מדע. ההבדל בין 'לשון' ל'חכמה' הוא הבדל בין סגנון לתוכן. בשעה שחז"ל אומרים 'לשון יוונית לחוד', הכוונה לסגנון. את התוכן, את החכמה, אין אנו צריכים לקבל אלא מתורתנו הקדושה. התוכן שלנו הוא עשיר ורענן ומכניס חיים אציליים ליחיד ולרבים עד שאין אנו צריכים להשתמש בנידון זה בדברים שאולים. במה שנוגע לסגנונות, לייפוי הדברים, רואים אנו שגם אחרי כל המלחמות והניגודים הגדולים שבינינו ובין היונים, מצאו חכמים סמך בפסוק: 'יפת אלוהים ליפת וישכן באהלי שם'²⁵ – 'יפיתו של יפת יהא באהלי שם'²⁶. מתוך כך מותר לתרגם את התורה ליוונית".

וממשיך הראי"ה: "מה אנחנו למדים מזה? אנחנו למדים איך עלינו לנהוג בשעה שאנו נזקקים לשאול את השאלות של הקודש והחול. לפי הנהוג בעולם חושב האדם בתחילת מחשבתו, שהקודש והחול הם בבחינת 'ויתרוצצו', שהם דברים הצוררים זה את זה. אולם האמת היא שאין כל ניגוד בין הקודש והחול. אם אנו חלילה עוזבים את התוכן של הקודש ורוצים להחיות את נשמתנו היחידה, נשמת האומה, מתוכן חול, הרי זה דבר שהיו לא תהיה. 'ממלכת כהנים וגוי קדוש'²⁷ תמצא את פרנסתה הרוחנית מנכסי הקודש. אולם בשעה שאנחנו באים לסגנון את החיים, לתת לחיים צורה חיצונית, אנחנו אומרים שכשם שאין אנחנו נעלבים שבשעה שניגש שלמה לבנות את בית המקדש, הוא שלח לחירם מלך צור בקשה לתת לו אנשים לכרות בעדו עצים, 'כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לכרת עצים כצידונים'²⁸, כך לא נעלב אם נצטרך להשתמש בעזרת כחות חוץ בהכנת הצורה החיצונית לחיים. צידונים כרתו עצים, וגם גרים שהיו בארץ היו מסתתים את האבנים. אבל עצם קדושת המקדש נשארה בידינו וידענו לשמור את קדושת המקדש ועבודת הקודש. היוונות בתור חכמה היא הכחשת הקודש, חילול הקודש. 'המחלל את הקדשים', הדגישו הקדמונים, 'אין לו חלק לעולם הבא'²⁹."

ומוסיף הרב רעיון נוסף: "אנו מדליקים בחנוכה שמונה נרות. כאן הנס הדתי. ויש גם הזכר הלאומי, הוא הכיבוש, שע"י החשמונאים התגברנו על הצרים שרצו לשעבדנו, לשעבד את ארצנו, לשעבד את גופנו רוחנו ונשמתנו ביחד. במלחמה והכיבוש, הם מהנסים שהקב"ה רצה בהם. הברייתא היא שמספרת לנו את נס פך השמן. ובתפילות אנחנו מזכירים את הנצחון והחירות, דברים ממשיים... לכאורה היה די אילו החשמונאים היו מתקנים שבעה

25. בראשית ט, כז.

26. מגילה ט ע"ב.

27. שמות יט, ו.

28. מל"א ה, כ.

29. אבות, פ"ג.

ימים לחג החנוכה, והדלקת שבע נרות, זה היה מתאים למנורת המקדש? מדוע אם כן מדליקים אנו שמונה נרות? לדעתי ניחא. יש [כאן] הלכה אחת הבנויה בעיקרה על הרעיון שכל ישראל צריכים להיות מרושמים מזה, שבעולם החיים ישנם שני סוגים, הקודש והחול.

"החיים בכללותם אינם מתקיימים באומה כי אם דוקא באופן ששני היסודות הללו יתמלאו ויעמדו בריאים ומשמשים לתקומתה של האומה. כשם שהאדם עושה את עבודתו בשתי ידיים, ככה גם החיים הם בשתי ידיים. בגמרא³⁰ כתוב 'גדולים מעשה צדיקים [פירש רש"י: מקדש] ממעשה שמים וארץ. דאילו במעשה שמים וארץ כתיב 'אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים'. ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתוב 'מכון לשבתך פעלת ה', מקדש אדני כוננו ידיך'. 'כוננו ידיך' – שתי ידיים. מזה עלינו לדעת שכשם שאנחנו צריכים להשתמש ברכוש של הקודש וגם ברכוש של החול, כך אנו מחוייבים לשמור שתהיה הבדלה בין הקודש ובין החול, ולא נכשל בפח של החכמה היוונית, שמצדה אין קודש כלל בעולם. כל מה שהמוח היווני יכל להכיל בקרבו מתהום קרקע עד רום שמים, אינו אלא חול. אבל לא כן כנסת ישראל, 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם'³¹. אבל אנחנו יודעים לעשות רתוקות [שלשלאות] איך לחבר את השמים ואת הארץ. ודוקא ע"י חוש ההבדלה, הקודש הוא קודש בתכלית השלימות. ואנחנו שואבים כל מה שדרוש לנו מכל המהות שלו ומכל התוכן שלו ומכל אוצר החיים שלו. ואת העולם נתן בלבנו. ואנחנו מבדילים, שלעולם לא יבואו זהרורים של חול ויטשטשו את העשירות של הקודש".

זאת אומרת, התקרבותנו לתרבות אומות העולם אמנם מביאה תועלת וברכה. אפשר ללמוד מהם סגנונות ואורחות חיים חיצוניות בעולם העשייה. אבל יש לנקוט זהירות לבל נחליף חלילה את התוכן היהודי, הרצוף אהבת ה', בעד החושניות הנכרית. מרן הראי"ה חזר לרעיון זה בדיונו על הביטוי בגמרא³²: "שכשנכנסו יונים להיכל, טמאו כל השמנים שבהיכל", הבא להזהיר על הסכנה של כניסת תוכן חול אל הקודש. הרב מזכיר את הדרכת חז"ל³³, על כך שדברים חיוביים ראוי ללמוד מהגויים, כנאמר בפסוק "וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם"³⁴, ואמרו חז"ל: "כמתוקנים שבהם לא עשיתם, כמקולקלים שבהם עשיתם". וכך היא לשון הרב:

30. כתובות ה ע"א.

31. תהלים קטו, טז.

32. שבת כא ע"ב.

33. סנהדרין לט ע"ב.

34. יחזקאל ה. ז.

"אמנם העשייה כמתוקנים שבהם גם היא צריכה שמירה יתירה שלא ימשכו אחריהם לעשות ג"כ כנימוסים המקולקלים... אם לפעמים יראה דבר טוב, הנהגה ישרה ותיקון יישובו של עולם בעמים, ויקחם ויביאם לגבולו [של ישראל], יראה שלא רוח העמים בכללו יכנס לתוכן חייו הפנימיים. כי בהכנס רוח העמים לתוך חייהם של ישראל אז אין מעצור ואין מעמד. אז כבר נהדף רוח ישראל ממקומו... כי אם רוח ישראל צריך שיהיה איתן וקבוע בלב. התורה והמצוה וכל המדות הקדושות שהן שייכות לה, צריכות שיהיו חסנם ומעוזם של ישראל. ומצד החיצוני והטפל שבחיים, מצד צורך השעה ויישוב העולם, יפנה לפעמים לקחת מכל דבר טוב שימצא אצל הגויים אשר סביבותיו. וכל זמן שרוחו [של ישראל] בקרבו איתן, ונאמן לשם ה' אלוהי ישראל ותורתו, הדבר אינו מצוייר כאילו הגויים נכנסים אל גבולו ונוגעים בנחלתו; כי אם הוא בא לקחת מהם, או הם יביאו לו את הדרוש לו לקבל מהם, יפיותו של יפת באהלי שם. אבל כאשר רוח יון פרץ להכנס לתוך עומק קדושתן של ישראל, לעשות צביון חדש על הרוח הישראלי, ותשוקות חדשות בפנימיות החיים הישראליים ע"פ המדה היונית, כיון שיכנסו להיכל, טמאו כל השמנים, לא פסלו [אך] רק את עצמן של אותן הדיעות והתכונות שנפגמו ע"י המגע עם התרבות היונית ההוללת, כי אם הדבר פעל על כל המערכה של הדיעות והמדות, המעשים והתורות, ליתן בהם טעם לפגם, להורידם מקדושתם"³⁵.

פרק ה - עצמאות ישראל

כבר הרמב"ם ייחד את הדיבור על המימד הלאומי של חג החנוכה. כך לשונו: "בבית שני כשמלכי יון גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם... וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול, עד שריחם עליהם אלוהי אבותינו והושיעם מידם והצילם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והושיעו ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות ישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני"³⁶.

והנה כל הפרטים שציין הרמב"ם שייכים לעצם ההצלה בחנוכה, בין בצד הרוחני ובין בצד הגשמי. אבל יש להבין: מדוע הוסיף הרמב"ם בסוף דבריו את עניין המלכות, ולמה פירט מה שלכאורה אינו שייך דווקא לעניין חנוכה: "וחזרה מלכות ישראל יתר על מאתים שנה"?

35. עין איה, שבת, פ"ב, יא.

36. הל' חנוכה פ"ג, ה"א.

אפשר שדברי מרן הראי"ה מכוונים לכך, בהתייחסו למאמר חז"ל: "נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו, ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו"³⁷. לכאורה דברי חז"ל כאן הם ללא צורך. פשוט שכאשר ישנה סכנה פטור האדם מלקיים כל מצוה שהיא, וכל שכן מצוה מדרבנן. אלא חז"ל באו לבאר, שלכתחילה כך היתה תקנת חז"ל, שגם בשעת הסכנה על האדם לקיים את מצוות נר החנוכה. וכך לשון הרב³⁸:

"שחרורו של רוח ישראל המיוחד בטהרתו הפנימית מעקת הרוח היוני המתהדר ביפיותו החיצונה, שתחתיה שוכנת כיעור וטומאה, השחרור שזכינו לו ע"י התעוררות הקדושה של תחית הרוח הלאומי ע"י גבורי קנאת הקודש החשמונאים הכהנים הקדושים, הניח את חותמו על מהלך הדורות לכל הזמנים. ההתנגשות של רוח יון עם רוח ישראל, זהו (פרוצס) [תהליך] שאינו פוסק עד אשר יפוח היום הגדול אשר בו יהיה 'ונצדק קודש'... יהמו יחמרו המים העכורים של ימי החולין הסוערים הרוצים לבלע כל קודש, ישטפו בעזוז רעשם ממלכות ועממים. אבל חוסן ישראל לעד לא ימעד. בתוכיותה של נשמת האדם ישנה הכרה שבלא אור הקודש, בלא ניצוצי הקדושה המחיים את כל, אין עמדה לא לרוח האדם ולא לחברתו, ללאומי, ולמלכותיו..."

"בעתים נורמליות הננו מרגישים בקרבנו אומץ של הכרזה פומבית, ידעו כל באי עולם המתהלכים בארצות החיים כי אור עולם לנו [ולכן מצוה להניח נר חנוכה מבחוץ]... אמנם בשעת הסכנה, בזמן שרוחות רעות מנשבות בעולם, שנאה פראית על ישראל וגזעו המקודש, [ויש] בוז ומשטמה על כל קניני קדשו, עמדת תוללים³⁹ ריקי לב ומוח המחללים את גאון עוזו, אז הנהרה [האור] שמבחוץ לא תוכל להגיה [להאיר] את המחשכים העבים שהם שולטים שם. אז יפנה ישראל אל ביתו ואל שולחנו, אל קניני תרבותו הפנימיים, אל טהרת רוחו ונקיון כפיו... והנר הזה סמל נצחוננו מניחו על שולחנו, להאיר על ידו את ארח חייו והארת נשמתו... וסוף כל סוף יבואו רחוקים ויכירו כי נחלת עולמים לתבל כולה, לנצחון הצדק והאמת... באחרית הימים לא ממקום אחר תבוא כי אם מבית ישראל ומשולחנו הגבוה."

מוכנים אנו ללמד לכל האומות ארחות הצדק והיושר; ומפני זה אמרו בית שמאי: "פוחת והולך", כי גם הצביונים הנכריים ילכו ויתמעטו אצלם ככל שיכירו עד כמה נלוזים הם מן

37. שבת כא ע"ב.

38. מאמרי הראי"ה, עמ' 150-151.

39. עפ"י תהלים קלז, ג.

האמת האלוהית. תפקיד גדול הוא לישראל להיות "אור לעמים" ולחנכם בינה ודעת⁴⁰. אבל אי אפשר ללמד כאשר אותם התלמידים אינם רוצים ללמוד! "בשעת הסכנה", כאשר אנו מוקפים שנאה ובוז, בין מצד בני עשו ובין מצד בני ישמעאל, עלינו להסתגר בתוך לאומיותנו הפרטית ושם לבסס יפה את תרבותנו.

שמה דבר זה נרמז בדברי הרמב"ם: "והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות ישראל יתר על מאתים שנה". לפעמים לא ניתן להשפיע על שבעים אומות באופן כמותי, אבל ניתן לחדד לעצמנו את אותם הלקחים וענייני מוסר הטהור שבאופן האיכותי. דבר זה נעשה דווקא "על שולחנו" – כלומר: בקדושת הבית היהודי, וכפי שהובא בתחילת מאמר זה.

*

היבט נוסף:

מחשבתו של מרן הראי"ה היתה צופיה למרחקים, בייעוד ישראל להשפיע לטובה על כל אומות העולם, "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעובדו שכם אחד"⁴¹. קשר נפשי זה לכל האנושות מוזכר ע"י הרב ב"אורות הקודש"⁴², וז"ל: "צדיקים הללו אינם יכולים להיות 'לאומיים' על פי התוכן החיצוני של המלה". רואים אנו לעצמנו תפקיד חשוב לחנך לכל אומות העולם. האריך בזה הרב בביאור שיטת בית שמאי⁴³. המלבי"ם⁴⁴ מביא בשם המקובלים כי לעתיד תהיה הלכה כבית שמאי. לעניין השפעה ברוכה זו על אומות העולם, הלכה תהיה כבית שמאי בוודאי.

אמנם לעת עתה צריכים אנו להיבדל ולעמוד על טהרת מחנינו. מרן הראי"ה אמר⁴⁵: "הכהנים נכנסו תיכף אחר הנצחון של המלחמה לעבודת הקודש, להאיר נרו של ישראל. ונר המנורה, נר מערבי עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל"⁴⁶ [כלומר: פרסמו בזאת את היבדלותנו מהאומות וייחודנו]. אולם מה חפצו היוונים מישראל? שאמרו [לנו] כדרשת

40. עיין עין איה, שבת, פ"ב, ז.

41. צפניה ג, ט.

42. ח"ג, עמ' שמט.

43. עין איה, שבת, פ"ב, ז.

44. תורה אור, לפרשת חוקת, עמ' 1308.

45. שמועות הראי"ה, פרשת וישב, עמ' פד-פה.

46. שבת כב ע"ב.

חז"ל⁴⁷: 'כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוהי ישראל'. נעיר, שהיוונים התנגדו דווקא לביטוי השגור אצלנו "אלוהי ישראל". אילו אמרנו בכלליות: "אלוהי עולם" – לא היתה התנגדותם חריפה כל כך, לפי השקפת עולמם הקוסמופוליטית. כדברי הרב שם: "היוונים שידעו חכמות, חפצו התבוללות ישראל בעמים".

וממשיך הרב שם: "אמרו 'כתבו לכם על קרן השור'. ולמה שור? כי ליוסף נאמר 'בכור שור הדר לו'⁴⁸, ויעקב אמר עליו 'וברצונם עקרו שור'⁴⁹. היוונים חפצו שישראל יחזיקו בשיטת יוסף, להיות בין העמים ולהתבולל ביניהם. ואמרו כי אמנם יש קרן שור, יש שופר של תחית ישראל. אולם חפצו שתחיה זו תבוא לכל העמים ביחד. אבל לא הבינו את שיטת יוסף במה שאמרו 'כתבו לכם כי אין לכם חלק באלוהי ישראל'. שיוסף התכוין בשיטתו שישראל יהיו מורי דרך לכל העמים שיש אלוהי ישראל! ולכן במלחמתם של היוונים 'פרצו חומות מגדלי', כלשון הפייטן, חפצו לפרוץ את החומה המיוחדת שישנה לישראל, שקדשים נאכלים במקדש רק (בחומה) [בפנים לחומה].

"הנצחון בא ע"י שבט לוי, שנלחם נגד ההתבוללות [כמעשה פנחס נגד זמרי]. והכהנים נבדלים בתוך בני ישראל לקדושה, דכתיב 'וקדשת אותם וכהנו לי'⁵⁰... לעתיד יאמרו הגוים 'לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלוהי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו'⁵¹; ואמרו חז"ל⁵² על פסוק זה: 'לא כאברהם שכתוב בו 'הר', ולא כיצחק שכתוב בו 'שדה', אלא כיעקב שקראו 'בית' 'עכ"ל. הר ושדה הם בבחינת התפשטות, הפקר. אבל יעקב קראו 'בית', 'אין זה כי אם בית אלוהים'⁵³. ולכן בשעה שהעמים ירצו להתחבר אל הקדושה, יבינו כי קדושת ישראל צריכה להיות נפרדת ומוקפת כבית. ואמרו 'לכו ונעלה אל בית ה'⁵⁴. נתחבר אל ישראל, נתחבר אל הקדושה הנפרדת... ומה שהיום קדושת כהנים בישראל, תהיה אח"כ קדושת ישראל בין העמים"⁵⁵.

47. ויק"ר, פי"ג.

48. דברים לג, יז.

49. בראשית מט, ו. עיין שם ברש"י.

50. שמות כח, מא.

51. ישעיה ב, ג.

52. פסחים פח ע"א.

53. בראשית כח, יז.

54. ישעיה ב, ג.

55. עיין עוד אורות, עמ' קסט, פסקה ה: "ומנגח כתורא" – שור דסט"א.